

TÜRKLERİN EN ESKİ DESTANI

ULU HAN ATA BİTİĞİ

الوحان اطا بیتی

Prof. Dr. Necati DEMİR

YAYIN NU: 1205

KÜLTÜR SERİSİ: 690

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-605-155-513-3

www.otuken.com.tr

otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 2016, Kasım

6. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.

Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Prof. Dr. Necati DEMİR: 20 Nisan 1964'te Ordu'ya bağlı Ulubey ilçesinin Kumanlar köyünde doğdu. Kumanlar İlkokulu (1974), Ordu Fatih Ortaokulu (1977), Ordu Fatih Lisesi (1980) ve Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (1987) mezunudur. Yüksek lisansını Cumhuriyet Üniversitesi'nde (1992), doktorasını Selçuk Üniversitesi'nde (1996) tamamladı. Gaziantep Sarılsalkım Ortaokulu'nda Türkçe Öğretmeni (1987-1990), Sivas Cumhuriyet Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Cumhuriyet Üniversitesi'nde Türk Dili Okutmanı olarak çalıştı. 13 Haziran 1996'da Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü'ne Yardımcı Doçent olarak atandı. 30 Kasım 2000'de Doçent, 9 Şubat 2006'da Profesör oldu. Seksene yakın kitabı, yüzden fazla makalesi bulunmaktadır. Bu kitaplarından dört tanesi Harvard Üniversitesi'nde, yirmi üç tanesi Almanya'da, bir tanesi Avusturya'da bir tanesi de Danimarka'da yayımlanmıştır. 1996-2010 yılları arasında Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü'nde öğretim üyesi ve bölüm başkanı olarak görev yaptı. 2010 yılında Gazi Üniversitesi'ne atandı. Hâlen Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Bu çalışmamı,
Ömürlerini Türk kültürüne adayan
ve bilim dünyamı ışıtan
değerli Türklük bilimi araştırmacıları,
hocalarıml veya manev  hocalarıml;

*Abdülkadir İnan, Agâh Sırrı Levend, Ahmet Caferoğlu, Ahmet
Hamdi Tanpınar, Ahmet Temir, Akdes Nimet Kurat, Ali Fehmi
Karamanlıoğlu, Ali Nihat Tarlan, Bahaeddin  ęel, Besim Atalay,
Faruk K. Timurtaş, Faruk Sümer, Halil İnalçık, Hüseyin Namık
Orkun, Hüseyin Nihal Atsız, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mehmet
Akalin, Mehmet Kaplan, Muharrem Ergin, M. Fuad Köprülü,
Muallim Cevdet Bey, Necmettin Hacıeminoğlu, Nihad Sami
Banarlı, Osman Turan, Osman Nedim Tuna, Ömer Asım Aksoy,
Reşit Rahmeti Arat, Saadet aęatay, şerif Aktaş, şinasi Tekin,
Tahsin Banguoğlu, Talat Tekin, Zeki Velidî Togan....*

Aziz ve temiz ruhlarına ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz	13
Giriş	19

BİRİNCİ BÖLÜM

ED-DEVLETÜ'T-TÜRKİYYE (TÜRK DEVLETİ)	29
1. ed-Devletü't-Türkiyye (Türk Devleti) yani Mısır Memlûkleri Devleti.....	31
2. Mısır Memlûkleri'nin Kuruluşu ve Necmeddin Eyyüp Dönemi (1250).....	32
3. Melik İzzeddin Aybek et-Türkmanî Dönemi (1250-1257).....	32
4. Aybek et-Türkmanî'nin Oğlu Nureddin Ali Dönemi (1257-1259)	33
5. Emîr Seyfeddin Kutuz (1259-1260)	34
6. Melik Emîr Baybars Dönemi (1260-1277)	34
7. Emîr Baybars Oğlu Berke Han Dönemi (1277-1279).....	35
8. Emîr Baybars Oğlu Süleymiş Han Dönemi (1279)	35
9. el-Mansur Seyfeddin Kalavun Dönemi (1279-1290)	35
10. Tarihçi Aybek ed-Devâdârî'nin Yaşadığı Dönem (1290-1236)	36
11. ed-Devletü't-Türkiyye (Türk Devleti) yani Mısır Memlûkleri Devleti Dönemi Bilim ve Kültür Hayatı	38

İKİNCİ BÖLÜM

EBUBEKİR BİN ABDULLAH BİN AYBEK ED-DEVÂDÂRÎ.....41

1. Tarihçi Seyfüddin Ebubekir bin Abdullah bin Aybek Sahibü Sarhad (Ay Bey'in torunu Ebubekir): 43
2. Tarihçi Ebûbekir bin Abdullah bin Aybek ed-Devâdârî'nin Eserleri 46
 - 2.1. Dürerü't-Ticân ve Gurerü Tevarihi'z-Zaman 46
 - 2.2. Kenzü'd-Dürer ve Cami'ü'l-Gurer 47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULU HAN ATA BİTİĞİ	51
Ulu Han Ata Bitiği Kitabı	53
Sonuç.....	70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULU HAN ATA BİTİĞİ METİN	71
H.628 (M.1230) Yılıının Olayları.....	75
Ulu Han Ata Bitiği	76
Oğuz-name ve Dede Korkut Kitabına Dair.....	77
Türklerin Yaradılışı Hakkında İlk Bilgiler ve Türklerin Ortaya Çıkışının Kısa Tarihi.....	78
Ulu Kara Dağ.....	82
İlk Türk Şehirleri Kaşırnak ve Abdırnak	83
Ulu Ay Ata	85
Ulu Ay Ana	88
Ay Atam Küçikeri	89
Küçikeri Belceği	90
Arslan Çocuk Alp Kara Arslan Belceği	92

Alp Kara Arslan Belceği Oğlu Tatar Han	95
Tatar Han Oğlu İkinci Kara Arslan Belceği	96
İkinci Tatar Han / Kuşçu Tatar Han	96
Şingiz / Cengiz Han Oğlu Tatar Han	98
Tatar Han Oğlu Şingiz / Cengiz Han	98
Türk - Moğol Savaşına Doğru	100
Türk - Moğol Savaşı'nın Başlaması	101
Kıpçaklar.....	106
Celaleddin Harzem Şah.....	107
XIII. Yüzyılda Moğollar / Tatarlar	107
Türk- Memlûk Yaratılış Efsanesi	108
BİLGİ NOTLARI	111
KAYNAKLAR	131
ÖZEL ADLAR DİZİNİ	135
EKLER	143

ÖN SÖZ

Türk'ün ilk kitabı olarak nitelendirilen eserin adını yazar, farklı eserlerinde farklı şekillerde vermiştir: *Ulu Ata Bitik* (*Kenzü'd-Dürrer*, I, s.177), *Ulu Ay Atam Bitiği* (*Kenzü'd-Dürrer*, VII, s.218), *Han Han Ata Bitigçi* (*Dürrerü't-Ticân*, 202a), *Ulu Han Bitigçi* ([الوخان بتكىچى] *Dürrerü't-Ticân*, 197/b, 202a), *Ulu Han Ata Bitiği* (Ar. *Kitâb el-Melik el-Âb el-Kebir*)... Aslında Arapça karşılıklarına bakıldığında bunların hepsinin *Ulu Han Ata Bitiği* / *Ulu Han Ata'nın Kitabı* (<Ar. *Kitab el-Ab el-Kabîr el-Melik* [*Dürrerü't-Ticân*, 197/b, كتاب الاب الكبير الملك]) anlamına geldiği açıktır. En doğrusu, Arapça karşılığında da açıkça anlamı anlaşıldığı gibi, *Ulu Han Ata Bitiği* (Ar. *Kitâb el-Melik el-Âb el-Kebir* = *Ulu Han Ata Kitabı*) gibi görünmektedir. Bu arada Arapçada “g” sesi olmadığını, g harfinin c ile karşılandığını özellikle belirtmek gerekmektedir (ör. *Bozorgmihr* yerine *Bozorcmehr*). Biz bütün bunların hepsini dikkate alarak kitabın adının *Ulu Han Ata Bitigçi*'nin eseri kabul edip “*Ulu Han Ata Bitiği*” (*Ulu Han Ata Kitabı*) biçimini tercih ettik.

Ulu Han Ata Bitiği, Türk ırkına mensup ilk kişinin, Türklerin ilk babasının, ilk atasının, ilk Türk'ün yaradılışı destanıdır. Ayrıca ilk Türk kadınının, ilk Türk annesinin yaradılışının kitabıdır.

Ulu Han Ata Bitiği'ne göre aşırı yağan yağmur, *Kara Dağ* denilen bir dağdaki mağaraya balçık getirir. Balçık, mağara içinde insana benzeyen kalıpları doldurur. Su ile toprak bir süre bu kalıpta kalır. Yaz olduğundan hava sıcaktır. Mağaraya esen rüzgârın da etkisiyle dört unsur birleşir ve dokuz ay sonra toprak insan olur. Böylece mağara Türklüğe annelik yapmış olur.

Bilindiği gibi Kur'an'da ilk insanın (Hz. Âdem) çamurdan yaratıldığı, Havva'nın da aynı maddeden var edildiği, her ikisinden çok erkek ve kadın türediği beyan edilmektedir. Gök-Tanrı inancına bağlı Türklerin inancı ile İslam dininin örtüşmesi, bu kitabı daha da ilginç duruma getirmektedir.

Ulu Ay Ata ve Ulu Ay Ana öldüğünde çocukları, yeniden canlanır umuduyla, anne ve babalarını bu mağaraya götürürler. Mağaranın ağzını kapatırlar, yanına çiçekler koyarlar. Ölüm yıl dönümlerinde gidip onları ziyaret ederler ve mağarada tören yaparlar.

Yıllar önce *Nevruz* konusunda araştırmalar yaparken Göktürk kağanlarının Göktürk beyleriyle Nevruz günü, *Ata Mağaraları* veya *Atalar Mağarası*'na giderek törenler düzenledikleri ve kurbanlar kestiklerini okumuştum.

2004 yılında *Sivas İli ve Yöresi Ağızları* adlı çalışmamı hazırlamak için İmranlı'nın Demirtaş köyünde derleme yaparken kaynak şahıs, bize, baharda ilk iş olarak köylülerin tamamının köyde bulunan bir mağaraya gittiklerini ve orada dualar ettiklerini anlatmıştı.

Bu iki benzer uygulama beni hep düşündürmüştü. Binlerce yıl fark, binlerce km uzaklık... Yine binlerce km uzaklıkta ve binlerce yıl fark ile kaleme alınmış *Ulu Han Ata Bitiği*'ni okuyunca taşlar yavaş yavaş yerine oturmaya başladı gibi...

Mağara kültü çok eskiden beri Türklerde ön planda olan unsurlardandır. Göktürklerin menşei efsanesinde, *Ergene-*

GİRİŞ

*Ulu Han Ata Bitiği*¹ diğer adı ile *Ulu Han Ata Kitabı* Türklerin ilk babasının yani Türk ırkına mensup ilk kişi olan *Ulu Ay Ata*'nın yaratılışını anlatmaktadır. Ayrıca ikinci olarak yaratılan ilk Türk kadını ve annesi *Ulu Ay Ana*'yı da anlatmaktadır. Özellikle belirtmek gerekir ki *Ulu Ata Han Bitiği*, anlatılanlara göre ilk Türk insanları olan *Ulu Han Ay Ata* ve *Ulu Ay Ana*'yı anlatan kitabın adıdır.

Çok eski zamanlarda bir gün aşırı şekilde yağan yağmur, *Ulu Kara Dağ* denilen yerde bulunan mağaraya bol miktarda balçık getirir. Balçık, mağara içinde insana benzeyen kalıpları doldurur. Su ile toprak bir süre bu kalıpta kalır. Yaz olduğundan hava sıcaktır. Mağaraya esen rüzgârın da etkisiyle dört unsur birleşir ve dokuz ay sonra toprak canlanıp insan olur. Yani *Ulu Ay Ata* olur. İşte *Ulu Han Ata Bitiği* kitabına göre Türk ırkının ilk kişisi budur. Kırk yıl sonra *Ay-va / Ay Ana* aynı şekilde yaratılır. *Ulu Ay Ata* ile *Ulu Ay Ana* evlenirler. Çocukları olur. Onlar da evlenirler. Böylece Türklük dünya üzerindeki yerini alır. *Ulu Han Ata Bitiği*, bu olay zincirini anlatan kitabın adıdır.²

Konunun bir başka ilgi çekici yönü ise İslamiyet öncesi konuları anlatan *Ulu Han Ata Bitiği*'nin bazı konularda İslamiyet ile birebir uyumudur. Kur'an'da ilk insanın yani Hz. Âdem'in çamurdan/balçıktan yaratıldığı, Hz. Havva'nın da aynı maddeden var edildiği beyan edilmektedir. Bu beyanları dikkate aldığımızda *Ulu Han Ata Bitiği*'ndeki bilgiler gerçekten ilgi çekici duruma gelmektedir.

¹ Metinde, *Ulu Han Ata Bitiği* الوخان اطا بتکجي

² Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 2000, s. 21.

Mısır'da 1250 yılında Kıpçak Türkleri Kölemenler veya Memlükler tarafından kurulan devletin adı her ne kadar Mısır Memlük Devleti / Mısır Kölemen Devleti olarak bilinse de, aslında o, *ed-Devletü't-Türkiyye* yani *Türk Devleti*'dir. Nitekim Ebubekir bin Abdullah bin Aybek *ed-Devâdârî*'nin *Kenzü'd-Dürer ve Cami'ü'l-Gurer* adlı eserinin 8. cildi *ed-Dürre ez-zekiyye fî ahhâr ed-Devle et-Türkiyye* (Topkapı Sarayı, III. Ahmet Kütüphanesi, nr. 2932/8) başlığında kaleme alınmıştır.

Mısır Memlüklü Devleti zamanında Mısır'da, anne ve baba tarafından Türk olan Seyfüddin Ebubekir bin Abdillâh bin Aybek *ed-Devâdârî* adlı bir tarihçi (d. ? – 736/1336) yaşamıştır. Aybek *ed-Devâdârî*, hayatı boyunca babası Abdullah bin Aybek'in görevi dolayısıyla her zaman onunla birlikte gezmiştir. Dolaştığı yerlerde önemli eserleri elde etmiş veya görmüş, okumuş ve özetini çıkarıp eserine işlemiştir.

Okuyup eserine işlediği kitaplardan bir tanesi de muhtemelen Orhun Yazıtları'ndan önce Türkçe olarak kaleme alınmış *Ulu Han Ata Bitiği*'dir. Bu eserin özeti onun *Dürerü't-Ticân ve Gurerü Tevarihi'z-Zaman* eserinin içerisinde yer almaktadır. Ayrıca *Kenzü'd-Dürer*'in muhtelif ciltlerinde *Ulu Han Ata Bitiği* kitabından ve konudan tekrar tekrar bahsetmektedir. Özellikle 7. ciltte (*Şuhd en-nahl min kismet felek Zuhal*, el-müsemmâ: *ed-Dürre el-matlûb fî ahhâr mülûk Devleti Benî Eyyûb*, Topkapı Sarayı, III. Ahmet Kütüphanesi, nr. 2932/7) muhtelif yerlerde konuyu ilaveleri ile tekrar kaleme almıştır. Bununla birlikte 8. ciltte (*Zehr el-mürûc min kismet felek el-Burûc*, el-müsemmâ: *ed-Dürre ez-zekiyye fî ahhâr ed-Devle et-Türkiyye*, Topkapı Sarayı, III. Ahmet Kütüphanesi, nr. 2932/8) muhtelif sayfalarda konuya değinmiştir.

Ulu Han Ata Bitiği; bilinmeyen tarihte, 732 yılında yazılan Orhun Yazıtları'ndan çok önce, metin hâline geti-

MISIR MEMLÜKLERİ DEVLETİ

1. ed-Devletü't-Türkiyye (Türk Devleti) yani Mısır Memlûkleri Devleti

Ulu Han Ata Bitiği'nin Türkçe yazılmış aslı, 580 yılından önce Türkçeden Farsçaya, H. 211/ M. 826 yılında Farsçadan Arapçaya yapılmış tercümeleri şimdiye kadar bulunamamıştır. Elimizde ancak ed-Devletü't-Türkiyye (Türk Devleti) yani Mısır Memlûkleri Devleti zamanında Mısır'da yaşayan aslen Türk olup eserlerini Arapça kaleme alan *Aybek ed-Devâdârî*'nin *Ulu Han Ata Bitiği* kitabının Arapça tercümesinden oluşturduğu özet bulunmaktadır. Yazar, *Ulu Han Ata Bitiği* kitabını arkadaşları ile okumuş, özetlemiş, *Dürerü't-Ticân ve Gurerü Tevarihi'z-Zaman* başlıklı eserinde (201b-210a), *Kenzü'd-Dürer ve Cami'ü'l-Gurer*'in muhtelif ciltlerinde; özellikle 7. ciltte *Şuhd en-nahl min kismet felek Zuhal*, el- müsemmâ: *ed-Dürr el-matlûb fî ahhâr mülûk Devleti Benî Eyyûb* (218-237) ve 8. ciltte *Zehr el-mürûc min kismet felek el-Burûc*, el- müsemmâ: *ed-Dürre ez-zekiyye fî ahhâr ed-Devle et-Türkiyye* (114-224) olayları özetlemiştir.

Asıl adı Seyfüddin Ebubekir bin Abdullah bin Aybek ed-Devâdârî olan yazar, Mısır Memlûkler Devleti zamanında Mısır'da yaşamıştır. Doğum tarihi bilinmemektedir. 3 Kasım 1313'te Hakk'a yürümüştür.

Aybek ed-Devâdârî'nin yaşadığı dönemde Mısır'da bir Türk devleti kurulmuştu ve Mısır-Suriye çevreleri bu Türk devleti tarafından yönetilmekteydi. Tarih araştırmacılarının *Memlûkler*, *Kölemenler*, *Mısır Memlûkları* adlarıyla tanıttıkları bu devletin aslında gerçek ismi *ed-Devletü't-Türkiyye* yani *Türk Devleti*'dir.

2. Mısır Memlûkları'nın Kuruluşu ve Necmeddin Eyyûp Dönemi (1250)

Memlûklar, Kölemenler, Mısır Memlûkları diğer adı ile ed-Devletü't-Türkiyye yani Türk Devleti; aslında, Eyyubîler Devleti tarih sahnesinden silinme sürecine girmişken, Eyyübî Sultanı Melikü's-Sultan Necmeddin Eyyûp tarafından 1250'den önce, çoğunluğu Türklerden oluşan köle askerler (Memlûk) esas alınarak kurulmuştur. Selahaddin Eyyûbî'nin ölümünden sonra (1193), Mısır ve Suriye'de Memlûkların sayı bakımından arttığı görülmektedir.

3. Melik İzzeddin Aybek et-Türkmanî Dönemi (1250-1257)

Çoğunluğunu Kıpçak ve Harezmîlerin teşkil ettiği Türk askerleri, aslında siyaset ile ilişkisini kesmek için Kahire'nin karşısında Nil nehri üzerindeki Ravza adasındaki kaleye yerleştirilmiştir. Bahriye Memlûkları denilen bu grup kısa zamanda Mısır'da güç odağı durumuna gelmiştir.

Bahriye Memlûklarının önderi ve komutanı *el-Melik el-Muizz İzzeddin Aybek et-Türkmanî*, 1250'de yönetimi ele geçirmiş ve Bahriye Memlûkları hanedanının ilk sultanı olmuştur.

Türkmen olan¹ *Aybek et-Türkmanî*, Melikü's-Sultan'ın dul eşi ile evlenmiş ve kendi adına bir topluluk kurmak istemiştir. Buna razı olmak istemeyen Bahriye Memlûkle-

¹ A. Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 179.

**1. Tarihçi Seyfüddin Ebubekir bin Abdullah bin
Aybek Sahibü Sarhad
(Ay Bey'in torunu Ebubekir):**

Aybek ed-Devâdârî, Kahire'de doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir¹. Ölümü 736/1336'dan sonradır. Asıl adı, Seyfüddin Ebubekir bin Abdillâh bin Aybek ed-Devâdârî'dir. Dedesinin adının Aybek (Ay Bey) olmasından da anlaşılacağı gibi Türk'tür. Yaşadığı dönemde Mısır'ın nüfus durumu dikkate alındığında Kıpçak asıllı olduğu düşünülmektedir. Fakat M. Fuad Köprülü'ye göre Selçuklu hanedanına mensup olup Sultan Muhammed Kalavun'un memurudur².

Aybek ed-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer ve Cami'ü'l-Gurer*'in kendi hattıyla ilgili olan nüshasında adını *Ebubekir bin Abdullah bin Aybek Sahibü Sarhad* şeklinde vermektedir. Dedesi Sarhad hâkimi İzzeddin Aybek Mikail, Eyyûbiler'den el-Melikü'l-Muazzam'ın memlûkü olup askerlik yanında ilimle de ilgilenirdi. Müellifin *Dürerü't-Ticân ve Gurerü Tevarihi'z-Zaman* adlı eserinde anlattığına göre babası Cemaleddin Abdullah bin Aybek, Şarkiye eyaletinin (merkezi Bilbis) emîridir ve lakabı Devâdârî'dir.

¹ Cevat İzgi, "İbnü'd-Devâdârî", *DİA*, C. 21, İstanbul 2000, s. 11-13.

² Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1993, s. 249.

Babası Abdullah bin Aybek (Aybek oğlu Abdullah)'ın ise 709 yılında Mısır'da Şark eyaletinin merkezi Bilbis'te emîr olarak görev yaptığını bilmekteyiz.

Seyfüddin Ebubekir'in annesi Memlûk Devleti'nde önemli mevkilerde görev yapmış Kıpçak asıllı Alaeddin Bôri Bilçik'in kızıdır. Bu hâliyle eserin yazarı, hem baba hem de anne tarafından Türk'tür.

Babasının son görevi Memlûk sınır kalelerinin teftişi olmuştur. Sınır kalelerini teftiş ederken 13 Receb 713 (3 Kasım 1313) tarihinde Ürdün'deki Zerka vadisinde atından düşüp ölmüştür.

Aybek ed-Devâdârî, gençlik yıllarında Memlûk sınır kalelerini teftiş etmekle görevli olan babasıyla dolaşmaktadır. Babası ile birlikteliği Ürdün'deki Zerka vadisinde babasının atından düşüp öldüğü 13 Receb 713 (3 Kasım 1313) tarihine kadar sürmüştür. Uzun yıllar önemli bir devlet adamı olan babasının yanından ayrılmaması sebebiyle birçok tarihî olaya tanıklık etmiş, ayrıca pek çok büyük şahsiyetle tanışarak onların fikirlerinden faydalanmıştır.

Öte yandan kitabının mukaddimesinde adını sıkça anmasından ve dokuzuncu cüzünü ona tahsis etmesinden ed-Devletü't-Türkiyye / Türk Devleti yani Mısır Memlûklüleri sultanı el-Melik en-Nasır Nasıreddin Muhammed b. Kalavun ile arasının iyi olduğu anlaşılmaktadır³.

Aybek ed-Devâdârî, bütün bunlara rağmen babasının ölümünden sonra herhangi bir resmî göreve talip olmamış veya devlet görevinde çalışması için yapılan teklifleri kabul etmemiştir. Çünkü eserinde, muhtemelen ilim ve edebiyata düşkün olmasından dolayı devlet memurluğundan feragat ederek yönünü faziletli âlimlerden yana çevir-

³ İzgi, agy.

Ulu Han Ata Bitiği Kitabı

Ulu Han Ata Bitiği; ilk Türk'ün, Türklerin ilk babasının, ilk atasının, Türk ırkına mensup ilk kişinin yaratılışı destanıdır. Bununla da kalmaz; ilk Türk kadınının yani ilk Türk annesinin kitabıdır. İlk Türk kağanının seçilmesi, ilk Türk şehirlerinin kurulması, ilk törenlerin yapılması, ilk meslekler, ilk savaşlar da bu eserde anlatılmaktadır.

Çok eski zamanlarda bir gün aşırı bir şekilde yağan yağmur, Kara Dağ denilen bir yerde bulunan mağaraya bol miktarda balçık getirir. Balçık, mağara içinde insana benzeyen kalıplara dolar. Su ile toprak bir süre bu kalıpta kalır. Güneş *Saratan* (yengeç) burcunda / yıldızında ve en yüksek noktasındadır. Yaz olduğundan hava sıcaktır. Mağaraya esen rüzgârın da etkisiyle dört unsur birleşir ve dokuz ay sonra toprak insan hâline gelir ve *Ulu Ay Ata* olur. İşte *Ulu Han Ata Bitiği*'ne göre Türk ırkının ilk kişisi budur. Kırk yıl sonra yeniden sel olur. Yine balçıklar mağaraya dolar. Bu defa güneş, *Sünbüle* (başak) burcunda / yıldızındadır. Sonra *Ay-va* / *Ulu Ay Ana* aynı şekilde yaratılır. Ulu Ay Ata ile Ulu Ay Ana evlenirler. Çocukları olur. Onlar da evlenirler. Böylece Türklük dünya üzerindeki yerini alır. *Ulu Han Ata Bitiği*, bu olay zincirini anlatan kitabın adıdır.

Konunun bir başka ilgi çekici yönü ise İslamiyet öncesi konuları anlatan bu eserin İslamiyet ile uyumudur. Kur'an'da ilk insanın yani Hz. Âdem'in yaratılışı şöyle anlatılmaktadır: “Doğrusu Allah katında İsa'nın babasız meydana gelmesi, Âdem'in durumu gibidir; Allah, Âdem'i onu topraktan yarattı, sonra ona “ol!” dedi, o da insan oluverdi” (Kur'an, Al-i İmran 3/59); “Andolsun ki biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık” (Kur'an, Hicr: 15/26); “Ey Peygamber! Rabbinin meleklere ‘Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşmuş çamurdan bir insan yaratacağım.’ dediğini hatırla.” (Kur'an, Hicr: 15/28); “(Allah) buyurdu: ‘Sana emrettiğim zaman, seni secde etmekten alıkoyan nedir?’ (İblis): ‘Ben, dedi, ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın’ (Kur'an, Araf: 7/12); “(Yine unutma ki) Bir vakit meleklere: ‘Âdem'e secde edin’ demiştik. İblis'ten başka hepsi secde ettiler. O ise: ‘Ben bir çamurdan yarattığın kimseye mi secde ederim?’ demişti” (Kur'an, el-İsra: 17/61).

Dünya üzerindeki ilk kadın olan Hz. Havva'nın yaratılışı ise Kur'ân-ı Kerim'de şöyle duyurulmuştur: “Sizi bir tek nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır” (Kur'an, el-A'râf, 7/189); “Ey İnsanlar! Sizi tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve her ikisinden pek çok erkek ve kadın türeten Rabbinize karşı gelmekten sakının” (Kur'an, en-Nisâ, 4/1).

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in çamurdan / topraktan yaratıldığını, Hz. Havva'nın da aynı maddeden var edildiğini dikkate aldığımızda Ulu Han Ata Bitiği'ndeki bilgiler gerçekten ilgi çekici duruma gelmektedir.

Aybek ed-Devâdârî'ye göre Ulu Han Ata Bitiği'ni ilk kaleme alan belli değildir. *Bozorgmihr bin el-Bahtikân* [بزرگمهر بن البختکان] bu kitabı bir yerden bulup sahip olmuştur. Yine bu kitabı Türkçeden Farsçaya *Bozorgmihr* çevirmiştir.

Bozorgmihr bin el-Bahtikân [Buzurgmihr b. Bahtekân al-Fârisî]'ın doğum tarihi belli değildir. Zekâsıyla meşhur

ULU HAN ATA BİTİĞİ¹

[Varak: 197b] Tatarlar / Türkler; kendi dilleri olan Türkçedeki ismiyle siyah dağ anlamına gelen *Kara Dağ*'da* [قرا طاغ] tarih sahnesine çıkmışlardır. Onların anavatanı bu bahsettiğiniz siyah dağ anlamına gelen Kara Dağ'dır [قرا طاغ].

Onların tarih sahnesine ilk çıkışları ve asılları gerçekten çok ilgi çekicidir. Bu ilk çıkış, aslında gerçekleşmesi ve inanaması çok zor bir durumdur. İlk türeyiş veya doğuş kimse-nin bilgisi dâhilinde değildir.

Altın Kağan anlamına gelen ve *Altın Han* [الطن خان]* olarak bilinen ilk büyük kralın yaradılışının başlangıcında doğal yapıya ve kutsal yasalara uymayan konular bulunmaktadır.

Altın Han'ın yurdundan çıkarılması, daha sonra Şingiz Han'ın* [شکرخان] onun yurduna yerleşmesi; kendi dillerinde *Ulu Ay Ata Kitabı* anlamına gelen *Ulu Han Ata Bitiği** [Metinde: *Ulu Han Ata Bitigci* الوخان بتکجی Ar. کتاب الادب الكبير [الملک] kitabında anlatılmıştır. Gerçekten bu kitabın içerisinde çok sayıda garip ve inanılması çok zor olaylar anlatılmaktadır.

¹ *Bitigci* kelimesi *Bitiği* şeklinde olmalıdır. Zira yazar Arapçada “g” sesi olmadığı için g sesini c ile karşılamaya çalışmıştır. Bunun başka örnekleri de vardır. Farsça *Bozorgmîhr* ismi, Arapça *Bozorcmehr* biçiminde yazılmaktadır. Yalnız yazar burada hem Türkçe g sesini hem de Arapça karşılığı c senini birlikte yazmıştır. Ayrıca yazar *Ulu Han Ata Bitigci* isminin karşılığı olarak Arapça *Kitab el-Ab el-Kebîr el-Melik* [كتاب الادب الكبير] (*Ulu Han Ata'nın Kitabı*) olarak kaydetmiştir. Dolayısıyla kitabın adı *Ulu Han Ata Bitiği* olmalıdır.

[Varak: 198a] Arapların dilinde Kara Arslan'ın oğlu anlamına gelen, Türklerin kendi dilinde ise *Alp Kara Aslan Belceği** [الب قرا ارسلان بلجکی] (Ar. *ibn farh as-sabu' el-asad* [ابن فرخ السبع الاسود] olan dedelerinin yaradılışında da ilginç olaylar yaşanmıştır.

Ulu Ay Ata Bitiği adlı kitapta; *Ulu Kara Dağ** [Metinde: *Ulu Kara Dağcı* [الو قرا طاغجی]] olarak adlandırılan dağda, bir dişi aslanın yavrularıyla beraber Türklerin dedelerini emzirdiği ve orda büyüttüğü, daha sonra avlarının etlerini yiyen aslanları nasıl bozguna uğrattığı da yazılıdır.

Ulu Ay Ata Bitiği adlı kitapta; *Alp Kara Aslan Belceği* [الب قرا ارسلان بلجکی], hemcinsinden olan ve kaybolup Ulu Kara Dağ'a gelen aileyi, onların küçük kızını görüp yakınlık duyduğu da anlatılmıştır. Kitaba göre; *Alp Kara Aslan Belceği*, bu aile ile yakınlık kurup onlardan kendi dilini de öğrenmiştir. Kendilerine yani aileye kim olduklarıyla ilgili soru sorduğunda, onların da “*kaybolmuş, yolunu kaybetmiş*” anlamında olan *Tatarlar* olduklarını öğrenmesi de *Ulu Ay Ata Bitiği* adlı kitapta yer almaktadır.

Kitaba göre; *Alp Kara Aslan Belceği**, daha sonra bu kız ile evlenip hayatlarını birleştirirler. Kız, *Tatar Han* [تاتار خان] olarak isimlendirilen bir oğlan çocuğu dünyaya getirir. *Tatar Han*, büyüdüğünde *Tüngeci Hatun* / *Tungacı Hatun**² [تنکاجی خاتون] adlı bir kız ile tanışır. *Tatar Han* [تاتار خان] da bu kızla evlenmiş, bu evlilikten de ileriki zamanlarda çok tanınan üç erkek çocuğu doğmuştur.

Bu çocukların adları şöyledir: Biri *Şingiz Han* [شکیزخان], diğeri *Oğuz Han* [اغزخان] ve bir diğeri *Altın Han*'dır [اطن خان]. Büyük *Şingiz Han**, *Oğuz Han** ve *Altın Han*'ın* nesilleri çoğaldı. Onlar yabanî hayvanları avlayıp etlerini yiyerek beslendiler.

² *Tüngeci* / *Tungacı Hatun* تنکاجی خاتون: Bu kelime; *Tungacı*, *Tengeci*, *Tingeci*, ... şekillerinde de okunabilir. İsmi, Moğol şaman azizi *Tunka* / *Tunga*'yı hatırlattığı ve ilgili olduğu düşünülmektedir. Yazarın; *bitiği* yerine *bitik-ci*, *dağı* yerine *dağcı* yazması, tahminimizi güçlendirmektedir.

BİLGİ NOTLARI

Abbâsî Devleti: 750’de Emevî hanedanını yıkıp yönetimi ele alan Arap İslam Devleti. Bu tarihten başlayarak Abbâsî Devleti, 1258’e kadar İslam dünyasının büyük bölümüne egemen olmuştur.

Abdırmak / Abdarmak / Aydarmak: [ابدَرماق] Ulu Ay Ata’nın neslinden gelen Altın Han’ın Ulu Kara Tağ’ın eteklerinde kurduğu iki Türk şehrinde birisidir. Bu şehrin adı metnin başka bir yerinde *Aşramak / Başramak / Be-aşramak* [باشَرماق] biçiminde yazılmıştır. Metnin bütünlüğü dikkate alındığında ikisi aynı şehir gibi görünmektedir. Farklılık ise muhtemelen yazarın dikkatsizliğinden kaynaklanmıştır.

Alan: [الان] Alanlar, Alan halkı. Günümüzde tamamen dağılmış durumdadırlar. MÖ I - MS XI. yüzyıllar arasında Karadeniz ve Hazar Denizi’nin kuzeyinde yaşamış, kökenleri tartışmalı bir kavimdir. Hunların VI. yüzyıldaki baskıları sonucu bir bölümü Batı Avrupa’ya, bir bölümü de Kuzey Afrika’ya göç etmişlerdir. Kafkasya’da yaşayanlar VII-X. yüzyıllar arasında Hazarların sınırları içerisinde yaşadılar. VII. asırda Hristiyanlığı kabul ettiler. Günümüzdeki Osetlerin ataları olarak kabul edilmektedir.

Alp Kara Arslan Belceği: (Eserde: Alp Kara Arslan Belceki) [الب قرا ارسلان بلجكجي] *Ulu Han Ata Bitiği* kitabına göre Tatarların ilk atasıdır. Tatar Han'ın babasıdır. Rivayete göre doğduğunda bir kartal tarafından kaçırılmış, bir aslanın yavrularının arasına düşürülmüştür. Aslan bu çocuğu kendi yavrusu sanıp beslemiştir. Çocuk büyüdüğünde başka insanlarla karşılaşmış, kaynaşmıştır. Bir kız ile evlenmiş, doğan oğullarına *Tatar Han* adı vermişlerdir. Aslında bahsedilen Tatar Han'ın da üç oğlu olur. Adlarını *Şingiz (Cingiz) Han*, *Oğuz Han* ve *Altın Han* vermişlerdir. Bu haliyle *Moğollar*, *Oğuzlar* ve *Kıpçakların* yani Turan asıllı bütün milletlerin atası *Alp Kara Arslan Belceği* olmaktadır.

Altın Han: [أَلطُنْ حَانَ، أَلطُنْ حَانَ، الطنْ حَانَ] Ebûbekir bin Abdullah bin Aybek ed-Devâdârî'ye göre Ulu Ay Ata'nın soyundan gelmekte olup kurulan ilk Türk devletinin ilk Türk hakanıdır. Kıpçak Türklerinin atalarındandır. *Ulu Han Ata Bitiği* kitabına göre Kıpçak Türkleri, Altın Han'dan gelişmiştir.

Aşramak / Başramak / Be-aşramak: [باشرماق] *Ulu Ay Ata'nın* neslinden gelen *Altın Han*'ın kurduğu ilk Türk şehirlerinden birisidir. Bu şehrin adı metnin başka bir yerinde “*Kaşırmak* [كأشرماق]” biçiminde yazılmıştır. Metnin bütünlüğü dikkate alındığında ikisi aynı şehir gibi görünmektedir. Farklılık ise muhtemelen yazarın dikkatsizliğinden kaynaklanmıştır.

Ay Atam Küçikeri: *Ulu Ay Ata* ile *Ulu Ay Ana'nın* en büyük oğlu. *Ulu Han Ata Bitiği*'ne göre ilk Türk Kağanı.

Ay Va: *Ulu Han Ata Bitiği*'ne göre ilk Türk kadını, *Ulu Ay Ata'nın* eşi, ilk Türk annesidir. *Ulu Ay Ata* gibi topraktan yaratılmıştır. *Ay Atam Küçikeri* yani *Altın Han'ın* annesidir. Bk. *Ulu Ay Ana*.

Ayn-ı Calut Muharebesi: 3 Eylül 1260'da Memlük ordusu

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

A

Abbasî: 33, 60, 81, 113, 118
Abbasî Devleti: 113
Abdarmak: 75, 113
Abdırmak: 83, 113
Abdullah bin Aybek: 22, 31, 43, 44, 46, 114, 117, 119, 120, 121, 122, 127, 128, 129, 130
Abdülkadir İnan: 7, 16, 26, 70, 86
Aga Buryat Özerk Bölgesi: 122
Agâh Sırrı Levent: 7
Ahmet B. Ercilasun: 17, 27, 70, 131
Ahmet Caferoğlu: 7
Ahmet Hamdi Tanpınar: 7
Ahmet III Kütüphanesi: 16, 22, 47, 48, 49, 50, 55, 133, 134
Ahmet Temir: 7
Akka Kalesi: 37
Akteş Nimet Kurat: 7
Alaeddin Böri Bilçik: 44
Alaeddin Keykubad, I: 125
Alan: 113
Ali bin Hilal: 115
Ali Fehmi Karamanlıoğlu: 7, 97, 126, 132
Ali Nihat Tarlan: 7
Alp Kara Arslan Belceği: 92, 93, 94, 95, 114, 126, 127
Alp Kara Arslan Belcekci: 114
Altın Han: 17, 18, 23, 73, 74, 84, 86, 91, 97, 99, 100, 101, 103, 104, 106, 113, 114, 122, 128, 132
Anadolu: 33, 35, 96, 120, 124
Anadolu Selçuklu Devleti: 120
Aral Gölü: 120
Arapça: 13, 15, 17, 18, 31, 39, 40, 46, 73, 83, 85, 95, 115, 119, 129

Aras Nehri: 126
Ardeşir: 119
Aruz Koca: 93, 118
Aruz oğlu Basat: 61, 78, 115, 127
Aşramak: 68, 83, 98, 113, 114, 121
Atalar Mağarası: 14, 23, 24
Atina: 26, 47
Avustralya: 122
Ay Atam Küçikeri: 89, 90, 114, 128
Aybek ed-Devâdârî: 15, 16, 22, 23, 26, 31, 32, 36, 37, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 87, 114, 115, 117, 118, 127, 129, 130
Aybek et-Türkmanî'nin Oğlu Nureddin Ali: 33
Aybek oğlu Abdullah: 44, 78, 79
Ay Bey'in torunu Ebubekir: 43
Ayçiçek Hatun: 125
Aydarmak: 113
Ay Han: 25, 130
Ayn-ı Calut Muharebesi: 114, 119
Ay va: 66, 89, 114

B

Bağdat: 33, 57, 80, 82, 107, 118
Bahaeddin Ögel: 16, 18, 24, 108, 132
Bahaeddin Ögel: 7
Bahşı: 115, 120
Bargar: 116
Basat: 17, 26, 27, 61, 78, 93, 115, 118, 127
Basat bin Aruz: 115
Başramak: 68, 83, 98, 113, 114, 121

- Batı Avrupa: 113
 Battal Gazi Destanı: 15, 24
 Bayan Ula: 64
 Baybars: 34, 35, 36, 119
 Bayırı Ula: 64
 Be-aşramak: 68, 83, 98, 113, 114, 121
 Behmen: 119
 Berke Han: 35
 Besim Atalay: 7
 Bevvâb Ali bin Hilal: 57, 80, 115
 Bhutan: 128
 Bilbeys: 44, 56, 58, 78, 79, 80, 115
 Bilge Ercilasun: 26, 131
 Birzalı: 45
 Bozorcmihr: 116
 Bozorgmihr: 13, 54, 59, 60, 73, 81, 129
 Bozorgmihr bin el-Bahtikân: 15, 115
 Bulgar: 107, 116
 Bulgaristan: 116
 Bulgar ülkesi: 107, 116
 Bugar: 116
 Burghar: 116
 Buryat Cumhuriyeti: 122
 Buztağ Ata: 64
 Bülğatü'l-Müştâk fi Lûgat't-Türk ve'l-Kıfçak: 40
 Büyük İskender: 118
 Büyük Okyanus: 122
 Büyük Selçuklu Devleti: 125
 Büzürgmihr'in torunu İbrahim: 117
- C**
 Ca'fer el-Mansûr Abdullah b. Muhammed b. Alî el-Hâşimî el-Abbâsî: 118
 Camiü't-Tevarih: 123
 Celaleddin el-Harizmi: 117
 Celile: 115
 Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullah et-Türkî: 40
 Cemaleddin ibn Zeytun el-Balâlikî: 117
 Cemaleddin ibn Zeytun el-Belâlikî: 57, 80, 118
 Cengiz Han: 18, 46, 86, 97, 98, 101, 102, 105, 117, 126, 127, 132
 Cıng Cyav: 68, 70, 87
 Cibril bin Bûhtişû': 117
 Cibril Bin Bûhtişû' el-Tabîb: 81, 82, 117
 Codex Cumnicus: 121
- Ç**
 Çin: 25, 62, 63, 67, 68, 69, 82, 84, 87, 92, 122, 124, 128, 130, 131
 Çocuk Arslan Hikâyesi: 17
 Çormağan Noyan: 126
- D**
 Dağ Han: 25, 130
 Danyal el-Hâkim: 57, 79, 80, 119, 127
 Dede Korkut: 17, 26, 27, 77, 93, 127, 131, 132
 Dede Korkut Destanı: 115, 118
 Dede Korkut Hikâyeleri: 27
 Demirtaş: 14, 24
 Deniz Han: 25, 130
 Dicle Nehri: 123
 Dinyeper: 116
 Diyarbakır: 122
 Doğu Akdeniz: 37
 Dulkadiroğulları Beyliği: 38
 Dümbelli Zazaları: 126
 Dürerü't-Ticân: 13, 16, 17, 22,

26, 27, 31, 39, 43, 46, 48, 55,
56, 57, 58, 62, 63, 64, 66, 67,
68, 70, 76, 129, 130, 132
Dürerü't-Ticân ve Gurerü Tevari-
hi'z-Zaman: 16, 17, 22, 26, 31,
39, 43, 46, 48, 55, 56, 58, 70,
117, 129, 130, 132

E

Ebâ Müslim: 55, 58, 59, 60, 81,
82, 115, 117
Ebâ Müslim el-Horasani: 59, 60,
81, 117
Ebâ Müslim Mervî: 55, 59, 115,
117
Ebâ Müslim-nâme: 59, 60, 117
Ebû `Abbâs el-Memûn Abdullâh
bin Hârûn Reşîd: 118
Ebu Aruz: 61, 78, 118
Ebûbekir bin Abdullah bin
Aybek ed-Devâdârî: 119, 120,
122, 127, 128, 130
Ebû Cafer: 60, 118
Ebu Fatih Necmeddin Melik
Salih Eyyub bin Nasîreddîn
Muhammed: 125
Ebu Hayyam: 39
Ebu'l-Leys Semerkandî: 40
Ebu'l Müslim: 59, 117
Ebu'l-Müslim el-Horasânî: 59,
117, 132
Ebu'l Müslim Mervî: 59, 117
Ebûlgazi Bahadır Han: 123
ed-Devletü't-Türkiyye: 15, 22,
23, 31, 32, 34, 36, 38, 39, 40,
44, 46, 49
Ed-Dürretü'l-Muradiyye fi'l
Lûgati't Türkiyye: 40
el-Belalikü'l-Hasene: 57, 80,
117, 118
el-İskender: 82, 118

El-Kavânînü'l-Küllîyye li-Zabti'l-
Lûgati't-Türkiyye: 40
el-Lekr: 106, 122
el-Mansur: 35, 82, 118
el-Mansur Seyfeddin Kalavun: 35
el-Memun: 118
el-Musta'sım Billah: 107, 118
el-Muzaffer Seyfeddin Kutuz:
107, 119
el-Raha: 76, 119
el-Riha: 119
Emevî: 59, 113
Eminuddin el-Hamavi: 56, 119
Eminuddin Kâtipü'l-Beyserî: 56,
57, 58, 79, 119
Emir Baybars: 34, 35, 119
Emir Seyfeddin Kutuz: 34, 119
Erdene Ula: 64
Erdeşir: 82, 119
Ergenekon Destanı: 15, 24
Et Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l Lûga-
ti't-Türkiyye: 40
Et Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l Lûga-
ti't-Türkiyye: 40
Eyyubiler: 32, 125
Eyyübiler: 34
Ezdeşir: 82, 119

F

Farsça: 73, 117, 124
Farslar: 65, 87, 88
Faruk K. Timurtaş: 7
Faruk Sümer: 7
Fataya bin Selma: 119
Ferhat Temir: 17, 26, 70
Fuad Köprülü: 23, 26, 43

G

Gevderz: 59, 117
Gök Han: 25, 130
Göktürk: 14, 23

Güçlü Han: 106, 122
 Gümüş Han: 17, 100, 101, 105, 106
 Gün Han: 25, 130
 Gürcistan: 107, 119, 124

H

Haçlılar: 37
 Hakim Şemseddin b. Danyal: 119
 Halba Sevit: 78, 120
 Halil bin Muhammed: 39
 Halil İnalçık: 7
 Han Han Ata Bitigçi: 13, 129
 Han Tenri: 64
 Harân: 120
 Harezm bölgesi: 120
 Harezmşah Alaaddin Muhammed: 125
 Harizmîler: 75, 76, 120
 Harrân: 120
 Harunü'r-Reşid: 23, 56, 117
 Harzemşahlar: 56, 120, 126
 Harzemşahlar Devleti: 56, 120
 Hatun Eke: 69, 103, 115, 120
 Hazar: 113
 Hicaz: 34, 38, 119
 Hindistan: 55, 116, 124, 128
 Hint Okyanusu: 125
 Hive Hanı Ebûlgazi Bahadır Han: 123
 Hoca Ali bin Hilal: 115
 Horasân: 59, 117
 Hunlar: 116
 Hülagû Han: 119
 Hürmüz bin Nûşirevan: 55, 116
 Hüseyin Namık Orkun: 7, 16, 26, 46, 70, 132
 Hüseyin Nihal Atsız: 7
 Hüsvrev Nûşirevân-ı Âdil: 55, 115

Hız. Âdem: 14, 21, 27, 46, 54, 58
 Hız. Havva: 21, 54

I

Iduk Art: 64
 Irak: 60, 107, 118, 123, 124
 İspahan: 76, 120

İ

İbn Danyal el-Hâkim: 120
 İbn Kesir: 45
 İbn Şakir el-Kütübi: 45
 İbnü Cezeri: 45
 İbrahim b. Osman: 59, 117
 İç Moğolistan: 122
 İlhanlılar: 115
 İran: 119, 120, 124
 İrşâdü'l – Mülûk ve's – Selâtin: 40
 İsfahan: 59, 117, 120
 İsfahan Eyaleti: 120
 İsfendiyar: 119
 İskender Rumî: 118
 İskender Yunanî: 118
 İsmail Hakkı Uzunçarşılı: 7

K

Kafkasya: 113
 Kahire: 15, 23, 32, 38, 40, 43, 46, 48, 49
 Kansu Gavrı: 38
 Karaçi: 125
 Kara Dağ: 14, 24, 53, 62, 63, 64, 66, 70, 73, 85, 86, 88, 92, 96, 101
 Karadeniz: 36, 38, 113, 116, 127
 Kara Tağ: 23, 64, 67, 83, 84, 87, 89, 98, 113, 120, 129
 Kara Tağcı: 62, 63, 83, 85, 86, 95, 120, 121, 129
 Kaşırmak: 75, 83, 114, 121

Kayra Kaan: 64
 Kâzım Yaşar Koprıman: 16, 26, 33, 36, 70, 132
 Kenzü'd-Dürer: 13, 16, 66, 89, 90, 92, 94, 97, 99, 100, 101, 102, 105, 129
 Kenzü'd-Dürer ve Cami'ü'l-Gurur: 16, 17, 31, 43, 45, 46, 47, 50, 55, 70, 128, 133, 134
 Keşermak: 121
 Keyaniyan: 119
 Kınık: 125
 Kıpçakça: 39
 Kıpçaklar: 106, 121
 Kıpçak Türkleri: 22, 114
 Kitab el-Ab el-Kabîr el-Melik: 13, 73, 129
 Kitâb el-Melik el-Âb el-Kebîr: 13, 129
 Kitâb fi'l-fıkıh: 40
 Kitâb fi'l-Fıkıh bi-Lisâni't-Türkî: 40
 Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî: 39
 Kitâbü'l-İdrâk li-Lisani'l-Etrak: 39
 Konur Koca Sarı Çoban: 127
 Köktürk Yazıtları: 15
 Kölemenler: 15, 22, 32
 Ku kuşu: 121
 Kuman: 121
 Kur'an: 14, 21, 54
 Kura Nehri: 126
 Kur'ân-ı Kerim: 54
 Kuşcu Tatar Han: 121
 Kutbüddin Musa b. Muhammed el-Yunînî: 45
 Kuttağ: 64
 Kuzey Afrika: 113
 Kuzey Mezopotamya: 120

Kümüş Han: 23, 100, 101, 102, 122
 Küşlü Han: 106, 122

L

Leker: 106, 122

M

Makedonya: 118
 Makedonyalı İskender: 118
 Mebah: 76, 122
 Mehmet Akalın: 7
 Mehmet Kaplan: 7
 Mehran: 125
 Melik İzzeddin Aybek et-Türkmanî: 32
 Memlükler: 15, 31, 32
 Memlüklü Devleti: 22
 Mengüberti: 107, 125
 Mensur el-Edib el-Abbâsî: 122
 Mercan Denizi: 61, 77, 122
 Mercanü'l-Bahr: 61, 77, 122
 Mercidabık: 38
 Mercidabık Savaşı: 38
 Merv: 59, 117
 Mezopotamya: 126
 M. Fuad Köprülü: 7, 16, 43, 70, 132
 Mısır: 15, 18, 22, 23, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 46, 49, 56, 58, 70, 75, 78, 86, 115, 119, 125, 132
 Mısırlı Ahmet Zeki Paşa: 16, 26, 46, 70
 Mısır Memlükleri: 15, 31, 32, 33, 36, 38, 132
 Mısır Memlükleri Devleti: 31, 38
 Miafarkın: 76, 122
 Moğol: 33, 34, 74, 99, 100, 101, 115, 119, 120, 121, 122, 124, 126, 127, 128

Moğolca: 64, 122, 123
 Moğolistan: 122, 124
 Moğol Ketboğa Noyan: 115
 Moğollar: 57, 77, 98, 102, 104,
 107, 114, 118, 122, 127, 128
 Muallim Cevdet Bey: 7, 26, 132
 Muğuli dili: 123
 Muharrem Ergin: 7, 93, 131
 Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l-İbâ-
 dât: 40
 Musul: 107, 123

N

Nâfizü'd-Devle: 59, 117
 Necmeddin Eyyüp Dönemi: 32
 Necmettin Hacıeminoğlu: 7
 Nepal: 128
 Nevruz: 14, 23, 131
 Nihad Sami Banarlı: 7
 Nurata: 64
 Nureddin Ali Mansur: 33, 34

O

Oğur: 116
 Oğuz Han: 25, 74, 93, 97, 114,
 122, 123, 124, 128, 130
 Oğuz Kağan: 17, 121, 123, 124,
 131
 Oğuz Kağan Destanı: 121, 123,
 124
 Oğuzlar: 114
 Oğuz-name: 15, 57, 58, 60, 61,
 77, 121, 123
 Orhun Yazıtları: 15, 22, 23, 58,
 60
 Osmanlı Devleti: 38
 Osman Nedim Tuna: 7
 Osman Turan: 7
 Othon Tenere: 64

Ö

Ögeday Han: 126

Ömer Asım Aksoy: 7
 Özbekistan: 64

P

Pakistan: 125
 Papua Yeni Gine: 122
 Proben: 65, 67

R

Reşit Rahmeti Arat: 7
 Rusya: 106, 122, 125, 127

S

Saadet Çağatay: 7
 Safavî: 120
 Safedi: 45
 Sâhibü'd-Devle: 59, 117
 Salihîye Muharebesi: 125
 Salihîye: 125
 Saltık Gazi Destanı: 15, 24
 Sedat Kureyş Camii: 56, 115
 Selçuk: 59, 93, 125, 132
 Selçuklu Devleti: 120, 125
 Selçuk Üniversitesi: 59, 132
 Seyfeddin Berkuk: 38
 Seyfüddin Ebubekir b. Abdillâh
 bin Aybek ed-Devâdârî: 15, 48,
 70, 132, 133, 134
 Seyfüddin Ebubekir bin Abdillâh
 bin Aybek ed-Devâdârî: 17, 43
 Siyyın köyü: 125
 Sichuan: 128
 Silvan: 122
 Sindhiler: 125
 Sind ülkesi: 107, 125
 Sirat: 76, 125
 Solomon Adaları: 122
 Sultan Alaeddin b. Muhammed
 Nikis Hazremşah: 125
 Sultan Celaeddin Harzemşah:
 58, 75, 117, 125, 126

Sultan Celaeddin Mengüberti
Harzemşah: 125
Sultan Muhammed Kılavun: 43
Sunğ sülalesi: 68, 87
Suriye: 32, 33, 34, 35, 36, 37,
39, 119, 120, 124, 125
Suruç: 76, 126
Sülemiş Han: 35

Ş

Şanlıurfa: 120, 126
Şecere-i Türkî: 123
Şemseddin Bin Danyal el-Hâ-
kim: 119
Şerif Aktaş: 7
Şinasi Tekin: 7
Şingiz Han: 68, 69, 73, 74, 75,
97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
104, 105, 106, 117, 122, 126,
128

T

Taceddin es-Sübkî: 45
Tahsin Banguoğlu: 7
Talat Tekin: 7
Tartura: 61, 77, 127
Tatar Han: 74, 75, 95, 96, 97, 98,
100, 101, 114, 127, 128
Tatarlar: 58, 69, 70, 73, 74, 75,
76, 80, 100, 102, 107, 127
Tayfu'l-Kayâl: 119
Tayıf el-Hayal: 57, 79, 127
Tebriz: 126
Tepegöz: 26, 27, 61, 77, 115,
118, 127
Tibet: 92, 128
Topkapı Sarayı: 16, 22, 47, 48,
49, 50, 55, 133, 134
Tungacı Hatun: 74, 128
Tünga: 74, 102, 128
Tüngeci Hatun: 74, 95, 96, 128

Türk Devleti: 15, 22, 23, 31, 32,
34, 36, 38, 39, 40, 44, 46, 49
Türkler: 17, 33, 36, 58, 61, 63,
64, 65, 67, 69, 70, 73, 77, 78,
82, 83, 84, 86, 87, 90, 91, 119,
124, 127, 132
Türkün Kayıp Kitabı Ulu Han
Ata: 17, 27
Türk Yemini: 17

U

Ulrich Haarmann: 16, 26, 49,
70, 86, 132
Ulu Ata Bitik: 13, 129
Ulu Ata Han Bitiği: 21
Ulu Ay Ana: 14, 17, 21, 23, 24,
25, 53, 66, 67, 88, 89, 90, 114,
128, 129
Ulu Ay Anacı: 83, 85, 89, 95,
128, 129
Ulu Ay Ata: 14, 17, 21, 23, 24,
25, 53, 62, 63, 65, 66, 67, 74,
75, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91,
105, 113, 114, 122, 128, 129
Ulu Ay Ata Kitabı: 73
Ulu Ay Atam Bitiği: 13
Ulu Han Ata Bitigci: 21, 73, 83,
85, 95, 129
Ulu Han Ata Bitigci: 13, 57, 73,
76, 128
Ulu Han Ata Bitiği: 13, 14, 15,
16, 17, 21, 22, 23, 24, 26, 27,
31, 46, 50, 53, 54, 55, 56, 57,
58, 60, 62, 68, 70, 73, 75, 76,
77, 81, 87, 114, 115, 117, 118,
119, 127, 128, 130
Ulu Han Ata Kitabı: 13, 21, 129
Ulu Han Ata'nın Kitabı: 13, 73,
129
Ulu Han Ay Ata: 21
Ulu Han Bitigci: 13, 129

Ulu Kara Dağ: 17, 21, 62, 74,
82, 120

Ulu Kara Dağci: 74, 75

Uram bin Hatam: 130

Urfa: 119

Ustorda Özerk Bölgesi: 122

Uzak Asya: 122

Ü

Ürdün: 44

V

Volga: 116

W

W. Eberhard: 67, 68, 69, 87, 131

Y

Yassıçemen: 125

Yavuz Sultan Selim: 38

Yeni Kaledonya: 122

Yeni Mecmua: 26, 132

Yıldız Han: 25, 130

Yusuf el-Konevî: 39

Z

Zehebi: 45

Zeki Velidî Togan: 7, 32, 134

Zerka: 44